

Güncel Veriler Işığında Çocuklarda Covid-19 ve Bakım Covid-19 Care in Children in The Light of Current Data Günay ARSLAN^{1*}

¹Üsküdar Üniversitesi, Ebelik Bölümü, İstanbul, Türkiye

Özet

Covid-19 tüm yaş gruplarında görülmekle birlikte çocuklarda yetişkinlere oranla daha az görülmektedir. Çocuklarda Covid-19 yetişkinlere göre daha az görülse de holistik bakım çerçevesinde tüm boyutlara bakıldığında; çocukların yetişkinlere oranla eşit ya da daha fazla etkilendiğini ve hemşirelik bakımı çerçevesinde tüm boyutlara bakım verilmesi gerektiği söylenebilir. Çocuklara pandemi sürecinde verilecek bakımın içeriği; Covid-19'un bulaş önlemlerini almak, bu konuda eğitim vermek, çocukların tüm fonksiyonlarının korunması ve geliştirilmesini sağlamak olmalıdır.

Anahtar kelimeler: Covid-19, Çocuklar, Bakım

Abstract

Although COVID-19 is seen in all age groups, it is less common in children than adults. Although Covid-19 is less common in children than adults, when we look at all dimensions with holistic care, we can say that it is equally or more affected and we need to care for all dimensions within the framework of nursing care.

The content of care to be given to children during the pandemic process; It should be to take the contagion measures of Covid-19, to provide education on this issue, to protect and develop all functions of children.

Keywords: COVID-19, Children, Care

Atıf için (how to cite): Arslan, G. Güncel Veriler Işığında Çocuklarda Covid-19 Ve Bakımı. Fenerbahçe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi 2021;1(2), 83-94.

1. Giriş

Koronavirüsler, yüzeyde bir taca benzeyen çıkıntıları olan, protein zarflı, yaklaşık 30 kb genomu olan, pozitif sarmallı RNA virüsleridir (Chen ve ark. 2020). Covid-19; RNA iletimi büyük ölçüde damlacıklar yoluyla bulaşmaktadır. Ayrıca ellerden temas ile; gözler, burun ve ağız gibi mukoza zarlarına geçiş ile de bulaş olmaktadır. Dışkı, kan, oküler sekresyonlar ve anne sütü gibi solunum dışı örneklerde de tespit edilen Covid-19 virüsü, bu şekilde temas ile de bulaşabilmektedir. Asıl giriş yolu; akciğerlerdeki tip I ve II alveolar epitel hücrelerinde yüksek oranda bulunan anjiyotensin dönüştürücü enzim-2 (ACE-2)

reseptörüne bağlanması yoluyla konakçı hücrelere girmesidir. Yine ince bağırsaklarda da yüksek seviyede bulunduğu için bu yol ile de geçiş yapabilmektedir (Hoffman ve ark. 2020, Grob ve ark. 2020, Wang, ve ark. 2020b, Hashimoto ve ark. 2021, Liang ve ark. 2020).

Aralık 2019' dan itibaren Çin'in Hubei Eyaleti, Wuhan' da sebebi bilinmeyen bir hastalığın ortaya çıktığı rapor edilmiştir. Söz konusu salgının 31 Ocak 2020 tarihine kadar 19 ülkede ve dünyada önemli ölçüde yayıldığı bilinmektedir (He ve ark. 2020; Rothe ve ark. 2020). Çin Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi'ne göre; çocuklarda Covid-19 enfeksiyonu yetişkinlere göre daha düşük görünmektedir (Wu ve ark. 2020). Covid-19 pandemisinde ilk çocuk vaka; 15 Ocak 2020 de Çin' de kayıtlara geçmiştir (Chan ve ark. 2020). İlk virüsün görüldüğü tarihi Aralık 2019 olarak düşündüğümüzde ilk çocuk vakanın 15 Ocak' ta görülmüş olması çocuklara da bulaşın olduğunu göstermektedir.

Covid-19 genel olarak tüm yaş gruplarını etkilese de çocuklarda yetişkinlere göre daha az görülmektedir. Çocukların daha az etkilenme sebepleri; çocukların daha az seyahat etmeleri, ebeveynleri tarafından korunmaları, ACE-2 reseptörlerinin yetişkinlere oranla daha immatür oluşu, daha az kronik hastalığa sahip olmaları ve daha sık soğuk algınlığı geçirmeleri ile açıklanabilir (Wu ve ark. 2002, Jiehaou ve ark 2020, Qui ve ark 2020, Lu ve ark 2020, Dong ve ark. 2020, Fank ve Lu 2020, CPERE 2020).

Araştırmalar; çocukları daha az etkilediğini söylese de yeni yayınlar; çocuklarda görülen multisistem inflamatuvar sendromunun (MIS-C) Covid-19 (SARS-Cov-2 enfeksiyonu) ile ilişkili olarak tanımlamış, okula gidememe durumunun çocukların aktivite ve ruh sağlığını olumsuz etkilediğini, beslenme fonksiyonlarının bozulduğunu, kız çocuklarının evde bulunmalarının ihmal ve istismar yönünden risk doğurduğunu bildirmişlerdir (Sperrotto ve ark 2021, Girona- Alarkon ve ark 2021, Remppis ve ark 2021, Lee ve ark 2020, Wang ve ark 2020c, Nunes ve ark 2020, Borman ve ark 2020, UNICEF 2021).

1.1.Çocuklara Pandemiye Nasıl Anlatılır?

Bakım verdiğimiz çocuğun bu konuda neler bildiğini belirleyip sorduğu soruları geçiştirmeden kısa ve net cevaplar vermeliyiz. Çocuğun kendisini ve çevresini hastalıktan nasıl koruyacağını anlatmalıyız (el yıkama, öksürme ve aksırma sırasında kolunun iç kısmı ile damlaların uçmasını önlemek vb). Çocuğun kendisini tehlikede hissetmemesi için yaptığımız uygulamaları anlatıp, hastalık durumunda hastanede kalmanın sevdiklerini korumak için gerekli olduğunu söyleyebiliriz. Sağlık profesyonellerinin yaptıkları iyilikler anlatılıp çocuğun kendini güvende hissetmesi sağlanabilir. Ebeveynlerin ve çevresindekilerin endişeleri giderilmeli, ebeveynleriyle kaliteli vakit geçirmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca çocuklara kendilerinin ciddiye alındığı ve söylediklerinin dinlendiği hissettirilmelidir (UNICEF 2020, TPD 2020).

1.2. Güncel Veriler ve Multisistem İnflamatuvar Sendromun COVID-19 İle İlişkisi Nedir?

MIS-C; Covid-19 (SARS-Cov-2) enfeksiyonu ile ilişkili yeni bir sendromdur. Çok çalışma olmasa da literatürde hızla ortaya çıkmaktadır. Miyokardiyal ve koroner tutulum dahil olmak üzere kardiyak belirtiler sıktır. MIS-C'li hastalar hastaneye; sıklıkla yüksek vücut ısısı, gastrointestinal semptomlar ve şokla başvurumaktadırlar. Bu hastaların büyük bir kısmında ventriküler disfonksiyon, koroner arter dilatasyonu veya anevrizma ve aritmiler dahil olmak üzere kardiyak tutulum bulunur.

Tedavisinde; kardiyolojik değerlendirme, immünomodülatör ajanları ve antikoagülasyonu içerir. Belirsiz

prognoz ve kardiyak belirtinin ilerleme riski nedeniyle uzun vadeli takip gereklidir (Girona-Alorcon ve ark. 2021, Ren ve ark. 2021, Remppis ve ark. 2021). Hemşireler bu belirti ve prognozu her çocuk hastada dikkatle izlemelidir.

1.3. Çocuklarda Maske Kullanımı Nasıl Olmalı?

Amerikan Pediatri Akademisi (AAP); 3 yaşından küçüklerde yüz maskesi kullanılmasını önermemektedir. Bu gruptaki çocuklarda zayıf motor becerileri ve koordinasyon maskeyi çıkarmayı zorlaştırabilir ve boğulmalarına sebep olabilir (APA 2020, UNICEF 2020b).

UNICEF ve DSÖ ise; çocukların 5 yaşına kadar maske takmamalarını, 6-11 yaş arasında yarar zarar ilişkisine bakılarak kullanımını ve 12 yaş üzerinde ise; yetişkin tipi kullanım önermiştir (UNICEF 2020a, DSÖ 2020a).

Maske kullanımı sırasında bilişsel fonksiyonları sebebiyle özellikle 3 yaş altı çocuklarda maske kullanımı riskli yerlerde bakım vericinin kontrolünde olması sağlanmalıdır. Çocuklar maske kullanmaktan ilk başta korkabilirler. Maske taktıktan sonra nasıl görüldüğüne bakmak, yetişkinlerle ev içinde denemeler yapmak, kendi tercih ettikleri renk ve resimli maske seçmek, maske kullanım uyumunu kolaylaştıracaktır (WHO 2020a, UNICEF 2020b, APA 2020).

Bununla birlikte, özel koşullar ve durumlarında (engellilik, kronik hastalık, okul sporları vb.) maske kullanımı dikkatle ele alınmalı, bakım vericiler tarafından sık kontrol sağlanmalıdır. (WHO 2020a, UNICEF 2020 b, APA 2020). Maske kullanımının bilişsel olarak zor olacağı yaşlarda siperlik kullanımı önerilebilir.

1.4. Holistik Bakım Çerçevesinde Çocuklar Covid-19'dan Nasıl Etkileniyor Ve Bakım Uygulamaları Nasıl Olmalı?

1.4.1. Sağlığı Algılama Fonksiyonu

Çocuk ve ebeveynlerin sağlık algısı ve sağlığı algılama şekli hemşirelerin vereceği bakımın içeriğini de etkilemektedir. Bu sebeple; burada çocukların bağışıklama durumlarını, kontrole gitme sıklığını, var olan şikayetleri sorgulanmalı ve belirlenmelidir. Örneğin yapılan bir araştırmada; bakım evlerinde kalan çocuklar ve çalışanlarda alınan önlemler sayesinde pozitif vaka olsa bile bulaşların azaldığı ve böylece hastaneye yatışın da engellendiği görülmektedir (Neu ve ark. 2020). Bu önlemler; sağlık profesyonellerinin aileleri ile aralıklı görüşmesi, rutin (haftada 2 kez) PCR test izlemi, hastanede kalan çocuklar için ziyaretlerin kısıtlanması ve azaltılması, yemek yeme gibi maskenin olmadığı zamanlarda fiziksel mesafenin uygulanması, ateş, öksürük, nefes darlığı, yorgunluk, diyare kusma, tat ve koku almada kayıp gibi belirti-bulgular yönünden izlenmeleridir (Neu ve ark. 2020). Bell (2020) çalışmasında; ebeveynlere bağışıklama programı ile ilgili görüşlerini sormuş; ebeveynlerin büyük çoğunluğu çocuklarının Covid-19 salgını sırasında programa göre rutin aşı yaptırmalarını önemli bulduklarını; aşı randevularının düzenlenmesinde zorluklar yaşadığını ve genel muayenehaneye giderken Covid-19'a yakalanmaktan korktuklarını belirtmişlerdir. Bir başka araştırmada da ebeveynlerin; pandemi sürecinde korktukları için, %34 oranında aşı randevusunu atlarken, % 42 oranında aşılamayı ertelediklerini belirtmişlerdir (Russo 2021). Sağlık algısı, Hemşireler tarafından değerlendirilmeli, çocukların izlemleri aksatılmamalıdır. Bu yönde ebeveynlerin kendilerini ve çocuklarını nasıl koruyacağı konusunda

önceden verilecek eğitim ve planlama ile bulaşların önüne geçerken aynı zamanda izlemlerinde aksamaması sağlanmış olacaktır.

1.4.2. Fizyolojik Bulgulara Göre Bakım

Hipertermi, Covid-19'un en sık ve ilk görülen belirtilerindendir. Çocuklara bakım verirken hiperterminin rahatsızlık verici etkisini azaltmak, çocukların ve ailelerinin endişesini en aza indirmek için bazı önlemler alınmalıdır. Hipertermi tanısı konduktan sonra gerekli girişimler planlanır. Ebeveynlerin kaygısı azaltılarak, çocuklara aile merkezli bakım verilmelidir. Fazla kıyafetler çıkarılmalı, terleme durumunda ılık kompres uygulanmalıdır. Çevrede hava sirkülasyonu sağlanmalı ve ateş düşürücüler uygun aralıklarla verilmelidir (Pan ve ark. 2020).

Solunum fonksiyonları Covid-19 sırasında ilk değerlendirilmesi gereken ve bakım verilmesi gereken fonksiyonlardan birisidir. Öksürük, nefes darlığı, boğaz ağrısı, burun tıkanıklığı ve yorgunluk gibi solunum belirtilerini saptayabilmek için kapsamlı bir değerlendirme yapılmalıdır. Covid-19'lu çocukların bakımında dispne ve hipoksemiye azaltmak için etkili öksürmeleri ve dengeli nefes almaları sağlanmalıdır. Pulse oksimetre aracılığıyla çocukların solunum hızı ve satürasyonu izlenmelidir (Wang ve ark. 2020a).

Ağrı için; çocuğun yüz ifadesi, ağlaması değerlendirilerek ölçeklerden faydalanılması gerekmektedir. Çocuk hemşireleri; çocuklar için hazırlanmış ağrı ölçeği kullanılarak ağrı şiddetini belirleyip, ağrıyı gidermek için farmakolojik ve farmakolojik olmayan yöntemleri uygular. (SOBEP 2020, Nunes ve ark. 2020). Farmakolojik olmayan yöntemler yan etkilerinin olmaması, maliyetinin düşük olması, çocukların gelişim özelliklerine göre olması gibi birçok avantaj sunmaktadır

1.4.3. Beslenme-Boşaltım Fonksiyonu

Çocukluk döneminde; yetersiz beslenme, konsantrasyon güçlüğüne, akademik performansın bozulmasına, strese, zayıf sosyal becerilere ve diğer olumsuz fiziksel ve zihinsel sağlık sorunlarına sebep olabilir. Bu riskler pandemi sürecinde okulların kapatılması ile birlikte çocukların günlük beslenme rutininden kopması ile daha riskli hale gelmiştir (No Kid Hungry 2020, Rothstein ve ark. 2020). Aynı zamanda yetersiz beslenme durumunun varlığı, COVID-19'un çocuklardaki olumsuz etkilerini artırabilir. COVID-19 salgınının, bodurluk, mikro besin eksiklikleri ve aşırı kilo gibi diğer yetersiz beslenme sonuçlarını de artırması beklenmektedir. Aynı zamanda, pandeminin sebep olduğu sosyoekonomik şoklar ve beslenme kalitelerinin bozulmasına ve yetersiz beslenmeye sebep olabilmektedir (Fore ve ark. 2020).

SARS-CoV-2 anjiyotensin dönüştürücü enzim-2 (ACE-2) reseptörüne bağlanması yoluyla konakçı hücrelere girer. Bu nedenle; ACE-2, SARS-CoV-2'nin konakçı hücrelere girişi için gereklidir. İnce bağırsakta farklılaşmış epitel hücrelerinin lümen yüzeyinde yüksek seviyelerde ACE-2 reseptörleri bulunurken, kript hücrelerinde ve kolonda seviyeler daha düşüktür. İnce bağırsakta bulunan ACE-2 reseptörleri çocuklarda sıklıkla diyare gözlenmesine neden olabilmektedir (Hoffman ve ark. 2020, Crackower ve ark. 2020, Hshimoto ve ark. 2012, Liang ve ark. 2020) Beslenme ve gastrointestinal fonksiyon ile ilgili olarak, bağırsak mikrobiyotasının dengesini düzenlemek ve virüsün ikincil enfeksiyon

riskini azaltmaktadır. Beslenme desteği ve probiyotik uygulamasını sağlayan sağlık profesyonelleri, aynı zamanda rutin beslenme eğitimi ve takibini yapar. Elektrolit bozuklukları ve dehidrasyon belirtilerini gözlemler, çocukların küçük miktarlarda ve sık sık yemek yemesini sağlar. Bu sırada çocuklar, günde iki veya üç kez ağız hijyeni konusunda teşvik edilmelidir (Wang, ve ark. 2020c, Nunes ve ark. 2020). Chambers ve ark. (2020) yaptıkları çalışma sonucunda, 64 anne sütü örneğinden birinin virüs için pozitif olduğunu, ancak aynı numunenin 2 gün önce ve 12 ve 41 gün sonra negatif test ettiğini bildirdiler. Pandeminin başlarında; emzirmeye ancak anne ve anne sütü örneklerinin negatif çıkması durumunda başlatılmasını tavsiye edilmişti fakat DSÖ; COVID-19 pozitif ya da şüphelenilen annelerin emzirmeye devam etmesini önermiştir, çünkü emzirmenin hem annelere hem de yenidoğanlara faydaları COVID-19'un yenidoğanlara bulaşma riskinden önemli ölçüde daha fazladır (Wang ve ark. 2020a, DSÖ 2020b, Calil ve ark 2020, Bhatt ve ark. 2021, Chambers ve ark. 2020)

1.4.4. Aktivite-Egzersiz Fonksiyonu

Okulların kapatılması, kalabalık ortamlarda bulunmama gibi önlemler Covid-19'dan korunurken çocukların fiziksel aktivitelerinin azalmasına sebep oldu. Ebeveynlerin uzaktan çalışması, işe giden ebeveynlerin çocuklarıyla vakit geçirememesi çocuklarda uzun süren hareketsizliğe sebep olmuştur (Pavlovic ve ark. 2020). Karataş (2020); öğrencilerle yaptığı çalışmasında, pandemi sürecinde evde kalmanın onları günlük rutinlerinden uzaklaştırdığını, eskiden yürüyüş yaparak streslerini azaltan öğrencilerin şimdi evde kaldıklarını ve bu durumun strese sebep olduğu gibi ifadelerde bulunmuşlardır. Pavlovic ve ark. (2021); çalışmasında, öğrencilerin büyük çoğunluğunun okulların kapatılması ile birlikte daha az aktif olduklarını bildirdiklerini söylemiştir.

Yapılan bir araştırmada; ortalama yaşları 4 olan çocuklar ve bakıcıları ile değerlendirilmiş; 52 çocuğun, 15'inin bakıcısı pozitif çıkmamış, bulaş olmamıştır. Bu bakıcılar; maske kullanan, hijyen uygulamalarına dikkat eden bakıcılardır. Bu doğrultuda araştırma sonucuna göre; önlemler alındığı sürece çocuklardan bulaş olmayabilir (Yun ve ark. 2021). Bu durumda, kurallara dikkat edildiği sürece aktiviteler desteklenmelidir.

1.4.5. Bilişsel Algısal Fonksiyon

Formal eğitime verilen aralarda öğrencilerin ders çalışma ve öğrenme faaliyetlerinde düşüşler meydana gelebilmektedir. Zaman geçtikçe ve müfredatın gerisinde kalma oranlarının artmasına bağlı olarak yaşanan öğrenme kayıplarının etkisi derinleşmektedir. Özellikle sosyo-ekonomik seviyenin öğrencilerin sahip olduğu kaynaklar üzerinde belirleyici rolünün olması, öğrencilerin eğitim-öğretim faaliyetlerine devamını da etkilemektedir (Kaffenberger 2021, Kuhfeld ve ark. 2020, Sabates ve ark. 2021, Dorn ve ark. 2020). Okulların kapanması, rutini bozarak tüm günü evde geçirenlerin sayısını artırmaktadır. Okulları kapalı olan kız çocukları, anneleri veya bakıcıları ile birlikte daha da savunmasız hale gelebilir; çalışmaları, ev işleri yapmaları veya aile üyelerinin bakımına yardım etmeleri gerekebilir. Bu yüzden eğitimlerinden geri kalabilirler. Kız çocuklarının cinsel istismar riskiyle karşı karşıya kalabilecekleri anlamına gelebileceği gibi, sonuç olarak fırsatlarının daralması ve potansiyellerini gerçekleştirme şanslarının zayıflaması sonucunu da doğurabilir (Burki T, 2020).

Öğrenme kayıplarını engellemek için, yazın ek dersler konulabilir. Özellikle düşük gelirli aileler için yaz eğitimleri programları düzenlenebilir. Ebeveyn ve öğretmenlere rehberlik sunulabilir. Düşük gelirli aileler için belediyeler ile iletişime geçebilir (Borman 2020, Miranda ve ark. 2020).

1.4.6. Stres-Baş Etme Fonksiyonu

Pandeminin çocuklardaki stres ve baş etme fonksiyonuna etkisine baktığımızda yapılan bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalardan biri; Xinyan ve ark. (2020) çalışmalarında; yüksek düzeyde endişeli olan çocuklar, endişeli olmayan ya da az endişeli olan çocuklara göre Covid-19 dan daha çok etkilendiğini söylemişlerdir. Hong Kong'da çocuklar ve ergenlerle çalışan; Zanon Chiu; çocukların pandemi ile birlikte günlük rutinerinden uzaklaştığını, çocukların kendilerini odalarına kitlediği; yemek yeme, duş alma gibi temel bakımlarını aksattığını söylemektedir. Özellikle bu süreçte daha önceden var olan ve süregelen depresyonu olan bazı çocuklar için, okul devam ettiğinde normal yaşama alışmakta önemli zorluklar yaşayacaklarını belirtmiştir (Lee ve ark. 2020). Stresin azaltılması ve stresle baş etmenin sağlanması için; Yüz yüze ruh sağlığı hizmetlerinin eksikliği sebebiyle çocuklara çevrimiçi ve telefon desteği ile bakım verilebilir. Çocuklar izole olduğunda bakım vericilerinden ebeveynlerinden uzak kalmaktadır. Bu süreçte çevrim içi görüşmeler güvende olduklarını hissettirir. Düzenli okul ve rutinlerine dönene kadar, ebeveynler ile evde vakit geçirmek, eski rutinlerini olabildiğince devam ettirmek doğru olacaktır. Çevrim içi okul ve kurslar devam etmelidir (Duan ve Zhu 2020, Xinyan ve ark. 2020, Cui ve ark. 2020, Miranda ve ark. 2020, NBC 2020, Wang, zeng ve ark. 2020).

1.4.7. Uyku Fonksiyonu

COVID-19 salgınının ardından gelen karantinalar; öğrencilerin yaşam tarzının çeşitli yönlerini önemli ölçüde değiştirdi. Özellikle bilgisayar ekranına bakma ve uyku süreleri artmıştır (Ranjbar ve ark. 2021). Abid ve ark. (2020) çalışmalarında; 5 ila 12 yaşındaki kız ve erkek çocuklarda evde kalmanın uyku kalitesini düşürdüğü ve ekran da vakit geçirmenin arttığını belirtmişlerdir. Özellikle kızlarda; uzun süren ekrana bakma ve uyu kalitesinin düşmesi erkeklere oranda daha fazla bulunmuş ve bu durum hormonlara bağlanmıştır. Bu doğrultuda evde aktivitelerin düzenlenmesi ve uyku rutinlerinin oluşturulması önem kazanmaktadır.

1.4.8. Bağışıklama

Mart 2021' de 3. Faz sonuçları ile birlikte; 16 yaş üzerinde kullanımı için onay verilen Pfizer-BioNTech aşısının 12 yaş altındaki çocuklarda da denenmesine Nisan 2021 ile başlandı. Pfizer-BioNTech covid-19 aşısı, bir faz III denemesinin ön sonuçlarında 12 ila 15 yaşındakilerde SARS-CoV-2'ye karşı %100 etkinlik göstermiştir. Faz III araştırması, ABD'de 2260 çocuğu içermektedir. Plasebo grubunda, 1129 kişide toplam 18 covid-19 vakası gözlenirken, aşılanan grupta 1131 kişide hiçbir rapor edilmemiştir. Aşı ayrıca güçlü antikor tepkileri ortaya çıkarmıştır (Mahase 2021). Bu süreçte; mevcut COVID-19 salgını sırasında rutin çocukluk aşısı alımını teşvik etmek, daha fazla COVID-19 enfeksiyonu dalgası ve gelecekteki pandemiler, aşılama hizmetinin devamı konusunda farkındalık yaratmak için ulusal ve genel uygulama düzeyinde hızlı ve sürekli iletişim gereklidir. (Bell ve ark. 2020).

1.4.9. Güvenlik Fonksiyonu

UNICEF Genel Direktörü Henrietta Fore: "Covid-19'un bir sonucu olarak önümüzdeki on yıl içinde on milyon kız çocuğunun daha erken yaşta evlendirilme riskiyle karşı karşıya kaldığını gösteriyor. İlerleyen zamanlarda %10'luk bir artış öngörülüyor. "Salgında bir yılı geride bırakırken, kız çocuklarının ve ailelerinin üzerindeki olumsuz etkileri azaltmak için acil eylem gerekiyor. Okulları yeniden açmalı, etkili yasalar ve politikalar uygulamalı, cinsel sağlık ve üreme sağlığı da dahil sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere erişim sağlamalı ve ailelere yönelik kapsamlı sosyal koruma tedbirleri sunmalıyız. Bir kızın çocukluğunun, çocuk yaşta evlilik ile çalınması riskini ancak bu şekilde azaltabiliriz" (UNICEF 2021).

2. Sonuç ve Öneriler

Çocuklar COVID-19 'da yetişkinlere göre daha az görülmesi ve biyolojik açıdan daha az etkilenmesine karşın, holistik bakım ile tüm boyutlara baktığımızda; sosyal, fizyolojik, psikolojik ve tinsel yönlerden eşit ya da daha fazla etkilendiğini ve hemşirelik bakımı çerçevesinde tüm boyutlara bakım vermemiz gerektiği söyleyebiliriz.

Bu durumda aşağıdaki bakım uygulamaları uygulanabilir;

- Hijyen uygulamaları anlatılmalı, ağız hijyeni, el hijyeni gibi uygulamalar okul hemşireleri ve aile sağlığı merkezindeki hemşireler tarafından anlatılmalı
- Maske kullanımı anlatılmalı ve doğru kullanımı sağlanmalı
- Belirti ve bulgular dikkatle izlenmeli benzer belirti bulgu görüldüğünde şüphelenildiğinde PCR testi yaptırılmalı
- Beslenme düzeni sağlanmalı yaşına uygun beslenme sağlanmalı
- Az yoğunluklu saatlerde temiz hava almak için gezi sağlanmalı
- Uyku rutinleri oluşturulmalı
- Evde yapılabilecek aktiviteler planlanmalı, hobiler edinilmeli
- Dokunma, sarılma gibi sevgi, ihtiyaçları karşılanmalı
- Yetenekleri için desteklenmeli ve benlik saygısını güçlendirilmeli
- Yaşına uygun arkadaşları ile kurallar doğrultusunda buluşmalar ya da online toplantılar düzenlenmeli.

Çıkar Çatışması

Yazarlar arasında çıkar çatışması olmadığı beyan edilmiştir.

Kaynakça

Abid, R., Ammar, A., Maaloul, R., Souissi, N., Hammouda O. (2021). Effect of COVID-19-Related Home Confinement on Sleep Quality, Screen Time and Physical Activity in Tunisian Boys and Girls: A Survey. Int. J. Environ. Res. Public Health 2021, 18(6), 3065; <https://doi.org/10.3390/ijerph18063065>

Amerikan Pediatri Akademisi (2020). COVID-19 sırasında çocuklar için bez yüz kaplamaları. Erişim tarihi 9 Nisan 2020. <https://www.healthychildren.org/English/health-issues/conditions/COVID-19/Pages/Cloth-Face-Coverings-for-Children-During-COVID-19.aspx> (Erişim Tarihi: 20.04.2020)

Bell, S., Clarke, R., Peterson, P., Mounier-JaCk, S. (2020). Parents' and guardians' views and experiences of accessing routine childhood vaccinations during the coronavirus (COVID-19) pandemic: A mixed methods study in England. 15:12. <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0244049>

Bhatt, H. (2021). Should COVID-19 Mother Breastfeed her Newborn Child? A Literature Review on the Safety of Breastfeeding for Pregnant Women with COVID-19. Volume 10, Issue 1, March 2021, Pages 71-75

Borman, G. (2020). What can be done to address learning losses due to school closures? The Answer Lab. Center on Education Policy, Equity and Governance. <https://theanswerlab.rossier.usc.edu/wp-content/uploads/2020/06/Answer-Lab-COVID-19-Slide-202006-Final-1.pdf> (Erişim Tarihi:04.04.2021)

Burki, T. (2020). The indirect impact of COVID-19 on women. The Lancet Infectious Diseases, 20(8): 904-905. [https://doi.org/10.1016/S1473-3099\(20\)30568-5](https://doi.org/10.1016/S1473-3099(20)30568-5)

Calil VMLT, Krebs VLJ, Carvalho WB. Covid-19 salgını sırasında emzirme konusunda rehberlik. Rev Assoc Med Bras (1992) . 2020; 66 (4): 541–546. <https://doi.org/10.1590/1806-9282.66.4.541>

Chambers C, Krogstad P, Bertrand K, Contreras D, Tobin NH, Bode L, vd. (2020). Evaluation for SARS-CoV-2 in Breast Milk From 18 Infected Women. JAMA. 2020; 324 (13): 1347–8. <https://doi.org/10.1001/jama.2020.15580>

Chen Y, Liu Q, Guo D. (2020). Emerging coronaviruses: Genome structure, replication, and pathogenesis J Med Virol. 92 (4): 418–23.

Chan, J.F.W., Yuan, S., Kok, K.H., Whang, K.K., Chu, H. (2020). A familial cluster of pneumonia associated with the 2019 novel coronavirus indicating person-to-person transmission: a study of a family cluster. The Lancet.395,10223, P. 514-523,15.

Coronavirus Pneumonia Emergency Response Epidemiology Team. (2020). The epidemiological characteristics of an outbreak of 2019 novel coronavirus diseases (COVID-19) -China, 2020. China CDC

Crackower MA, Sarao R, Oudit GY, Yagil C, Kozieradzki I, Scanga SE, et al. (2002). Angiotensin-converting enzyme 2 is an essential regulator of heart function. Nature. 417:822–8. <https://doi.org/10.1038/nature00786>

Cui, Y., Li Y., Zheng, Y. (2020). Mental health services for children in China during the COVID-19 pandemic: results of an expert-based national survey among child and adolescent psychiatric hospitals. Eur. Child Adolesc. Psychiatr. 2020, 29:743–748. <https://doi.org/10.1007/s00787-020-01548-x>.

Dong, Y., Mo, X., Hu, Y., Qi, X., Jiang, F., et al. (2020). Epidemiology of COVID-19 Among Children in China. *Pediatrics* June. 145 (6) e20200702. <https://doi.org/10.1542/peds.2020-0702>

Dorn, E., Hancock, B., Sarakatsannis, J., & Viruleg, E. (2020). COVID-19 and student learning in the United States: The hurt could last a lifetime. McKinsey & Company.

Duan, L, Zhu, G. (2020). Psychological interventions for people affected by the COVID-19 epidemic. *Lancet Psychiatr.* 2020. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(20\)30073-0](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30073-0)

Fang F, Lu X. Facing the pandemic of 2019 novel coronavirus infections: the pediatric perspectives (2020). *Chinese Journal of Pediatrics*, 01 58(2):81-85

Fore, H., Dongyu, Q., Beasley, D., Ghepreyesus, T. (2020). Child malnutrition and COVID-19: the time to act is now. *The Lancet*. 396:10250, P517-518, 22

Hashimoto T, Perlot T, Rehman A, Trichereau J, Ishiguro H, Paolino M, et al. (2012). ACE2 links amino acid malnutrition to microbial ecology and intestinal inflammation. *Nature*. 487:477–81. <https://doi.org/10.1038/nature1122>

He F, Deng Y, Li W. (2020). Corona virus Disease 2019 (COVID-19): What we know? *J Med Virol* 2020.

Hoffmann M, Kleine-Weber H, Schroeder S, Kruger N, Herrier T, Erichsen S, et al. (2020). SARS-CoV-2 cell entry depends on ACE2 and TMPRSS2 and is blocked by a clinically proven protease inhibitor. *Cell*. 181:271–80.e8. <https://doi.org/10.1016/j.cell.2020.02.052>

Girona-Alorcon, M., Bobillo-Perez, S., Sole-Ribalta, A., Hernandez, L., Guitart, C. et al. (2021) The different manifestations of COVID-19 in adults and children: a cohort study in an intensive care unit. *BMC Infection Disease Journal*. 21; 87

Grob R, Conselmann C, Muller JA, Stenger S, Steinhart K, Kirchhoff F, et al. (2020). Detection of SARS-CoV-2 in human breastmilk. *Lancet*. 395:1757–8. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)31181-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)31181-8)

Jiehao C, Jin X, Daojiong L, Zhi Y, Lei X, Zhenghai Q, et al. (2020). A case series of children with 2019 novel coronavirus infection: Clinical and epidemiological features. *Clin Infec Dis* 2020; 71(6): 1547-5

Kaffenberger, M. (2021). Modeling the long-run learning impact of the COVID-19 learning shock: Actions to (more than) mitigate loss. *RISE Insight Series*, 1-12. https://doi.org/10.35489/BSG-RISE-RI_2020/017

Karataş, Z. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinin LGS ve YKS sınavına hazırlık sürecinde olan çocuk ve ergenlerin psikolojilerine yansımalarının incelenmesi. Gençdoğan B, editör. *Pandemi Döneminde Çocuk ve Ergen Psikolojisi*. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2020. p.54-74.

Kuhfeld, M., Soland, J., Tarasawa, B., Johnson, A., Ruzek, E., & Liu, J. (2020). Projecting the potential impact of COVID-19 school closures on academic achievement. *Educational Researcher*, 49(8), 549–565.

Lee, J. (2020). Mental health effects of school closures during COVID-19. *The Lancet Child & Adolescent Health*.4.:421. [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(20\)30109-7](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30109-7)

Liang W, Feng Z, Rao S, Xiao C, Xue X, Lin Z, et al. (2020). Diarrhoea may be underestimated: a missing link in 2019 novel coronavirus. *Gut*. 69:1141–3. <https://doi.org/10.1136/gutjnl-2020-320832>

Lu X, Zhang L, Du H, Zhang J, Li YY, Qu J, et al. SARS-CoV-2. (2020). infection in children. *N Engl J Med*. 382(17):1663-1665.

Miranda, D.M., Athanasio, B.S., Oliveira, A.C.S., Silva, A.C.S. (2020) How is COVID-19 pandemic impacting mental health of children and adolescents?. *Int J Disaster Risk Reduct*. 2020 Dec; 51: 101845.

Neu, N., Nee, M., Savitt, J., Connelly, L.S., Choi, J. et al. (2020). COVID-19 in Pediatric Long-Term Care: How Infection Control and Prevention Practices Minimized the Impact of the Pandemic on Healthcare Providers and Residents *Journal of the Pediatric Infectious Diseases Society*, Volume 9, Issue 5, November 2020, Pages 626–629

No Kid Hungry (2020). Home page. <https://www.nokidhungry.org/> (Erişim Tarihi:05.04.2020)

Nunes, M.D.R., Pachero, S.T.A., Costa, C.I.A., Silva, C.A., Victoria, J.Z. (2020). Diagnostic tests and clinical characteristics of covid-19 in children: an integrative review. *Texto contextenferm*. vol.29 Florianópolis 2020 Epub Aug 12, 2020. <http://dx.doi.org/10.1590/1980-265x-tce-2020-0156>. **SPECIAL SECTION COVID-19**

Mahase, E. (2021). News Covid-19: Pfizer reports 100% vaccine efficacy in children aged 12 to 15. *.BMJ* 2021; 373 doi: <https://doi.org/10.1136/bmj.n881>

Pan L, Mu M, Yang P, Sun Y, Wang R, Yan J, et al.(2020). Clinical characteristics of COVID-19 patients with digestive symptoms in Hubei, China: a descriptive, cross-sectional, multicenter study. *Am J Gastroenterol*. [Internet]. 2020 [cited 2020 May 01];115(5):766-73. Available from: <https://dx.doi.org/10.14309/ajg.0000000000000620>

Pavlovic, A., Defina, L.F., Natale, B.L., Thiele, S.E., Walker T.J. et al. (2021). Keeping children healthy during and after COVID-19 pandemic: meeting youth physical activity needs. *BMC Public health*. 21:485

Ranjbar, K. Hosseinpour, H., Shahriarirad, R., Ghaem, H., Jafari, K., et al. (2021). Students' attitude and sleep pattern during school closure following COVID-19 pandemic quarantine: a web-based survey in south of Iran. *Environmental Health and Preventive Medicine* volume 26, Article number: 33 (2021)

Remppis, J., Ganzenmueller, T., Vasconcelos, M.K., Heinzl, O., Handgretinger, R. et al. (2021). A case series of children and young people admitted to a tertiary care hospital in Germany with COVID-19. *BMC Infectious Disease*. 21:133.

Ren, G.L., Wang, X.F., Shi, Y. (2021). Comparison of acute pneumonia caused by SARS-COV-2 and other respiratory viruses in children: a retrospective multi-center cohort study during COVID-19 outbreak. Military Medical Research volume 8, Article number: 13

Rothstein R., Olympia, R.P. (2020). School Nurses on the Front Lines of Healthcare: The Approach to Maintaining Student Health and Wellness During COVID-19 School Closures. First Published September 16, 2020

Rothe C, Schunk M, Sothmann P, et al. (2020). Transmission of 2019-nCoV infection from an asymptomatic contact in Germany [published online January 30, 2020]. N Engl J Med. 2020. <https://doi.org/10.1056/NEJMc2001468>

Russo, R., Bozzola, E., Palma, P., Corsello, G., Villani, A. (2021). Pediatric routine vaccinations in the COVID 19 lockdown period: the survey of the Italian Pediatric Society. Italian Journal of Pediatrics. Volume 47, Issue 1, December 2021, Article number 72

Sabates, R., Carter, E., & Stern, J. M. B. (2021). Using educational transitions to estimate learning loss due to COVID-19 school closures: The case of Complementary Basic Education in Ghana. International Journal of Educational Development, 82, 1-9.

Sociedade Brasileira de Enfermeiros Pediatras.(2020). Nota técnica referente aos cuidados da equipe de enfermagem obstétrica, neonatal e pediátrica diante de caso suspeito ou confirmado de COVID-19 [Internet]. 2020 Apr 06 [cited 2020 June 15]. Available from: <https://sobep.org.br/covid-19-nota-tecnica-referente-aos-cuidados-da-equipe-de-enfermagem-obstetrica-neonatal-e-pediatica-diante-de-caso-suspeito-ou-confirmado/>

Sperotto, F., Friedman K.G., Son, M.B.F., Vanderpluym C.J., Newburger, J.W., Dionne, A. (2021). Cardiac manifestations in SARS-CoV-2-associated multisystem inflammatory syndrome in children: a comprehensive review and proposed clinical approach. Eur J Pediatr. 180(2):307-322.

TPD (2020). <https://psikiyatri.org.tr/uploadFiles/2420201236-cocuklarCOVID.pdf> Türkiye Psikiyatri Derneği Ruhsal Travma ve Afet Çalışma Birimi tarafından hazırlanmıştır.

UNICEF (2020a). <https://www.unicef.org/turkey/hikayeler/%C3%A7ocu%C4%9Funuza-koronavir%C3%BCs-2019dan-covid-19-nas%C4%B1s-%C3%B6z-etmelisiniz>

UNICEF (2020b). <https://www.unicef.org/turkey/covid-19-ve-maske-aileler-i%C3%A7in-i%C3%A7pu%C3%A7lar%C4%B1>

UNICEF (2021). <https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCtenleri/unicef-covid-19-nedeniyle-10-milyon-k%C4%B1z-%C3%A7ocu%C4%9Fu-daha-%C3%A7ocuk-ya%C5%9Fta-evlilik-riski> (Erişim Tarihi: 20.04.2020)

Qiu, H.Y., Wu, JH., Hong, L., Luo, YL, Song, Q.F., Chen, D. (2020). Clinical and epidemiological features of 36 children with coronavirus disease 2019 (COVID-19) in Zhejiang, China: an observational cohort study. *Lancet Infectious Diseases*. 20:689–96.

Wang L, Shi Y, Xiao T. et al. (2020a). 2019 yeni koronavirüs enfeksiyonunun önlenmesi ve kontrolü için perinatal ve yenidoğan yönetimi konusunda Çinli uzman fikir birliği (İlk baskı). *Ann Transl Med* . 2020; 8 (3): 47 <https://doi.org/10.21037/atm.2020.02.20>

Wang W, Xu Y, Gao R, Lu R, Han K, Wu G, et al.(2020b). Detection of SARS-CoV-2 in different types of clinical specimens. *JAMA*. 323:1843–4. <https://doi.org/10.1001/jama.2020.3786>

Wang H, Zeng T, Wu X, Sun H. (2020c). Holistic care for patients with severe coronavirus disease 2019: An expert consensus. *Int J NursSci*. 28];7(2):128-34. Available from: <https://dx.doi.org/10.1016/j.ijnss.2020.03.010>

WHO. (2020a). <https://www.who.int/news-room/q-a-detail/q-a-children-and-masks-related-to-covid-19> (Erişim Tarihi: 20.04.2020)

WHO. (2020b) COVID-19'un klinik yönetimi: ara rehberlik (27 Mayıs 2020). Cenevre, İsviçre: Dünya Sağlık Örgütü; 2020. <https://www.who.int/publications/i/item/clinical-management-of-covid-19> (Erişim Tarihi: 20.04.2020)

Wu Z, Mc Googan, JM. (2020). Characteristics of and Important Lessons From the Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) Outbreak in China: Summary of a Report of 72 314 Cases From the Chinese Center for Disease Control and Prevention. *JAMA*. 323(13):1239-42.

Xinyan, X., Qi, X., Yu, Z., Qi, L., Jiajia, Z., Ranran, S. (2020). Mental health status among children in home confinement during the coronavirus disease 2019 outbreak in hubei province, China. *Jama Pediatrics*. 2020,7:2–4.

Yun,K.W.,Kim,Y.K.,Kim.M.,S., Kwon, H.,Han, M.S. et all. (2021). Limited Benefit of Facility Isolation and the Rationale for Home Care in Children with Mild COVID-19*Journal of Korean Medical Science*Open AccessVolume 36, Issue 5.